

AFORISMUL CA HERMENEUTICĂ A MISTERULUI

Cornel MORARU

"Literatura aforistică e sarea gândirii."
(L. Blaga)

Abstract

As subject of a Hermeneutical approach focused on mystery, the aphorism is, in L. Blaga's case, an endless apology of itself, a tensionate positioning of the spirit in the virtual thought or in the purity of problems, closer to silence and interrogation rather than explicitly articulated philosophical discourse. Blaga believes that, by its very essence, « the aphorism hesitates between statement and allusion ». The object – the theme of immediate reflection – is less important, being cut from the sphere of culture, poetry, philosophy, Ethics, Metaphysics, etc.

Keywords: aphorism, mystery, interpretation, metaphor, metaphysics

Lucian Blaga a scris și publicat aforisme încă înainte de debutul cu *Pietre pentru templul meu*, care, nu întâmplător, este simultan cu debutul poetic. De fapt, toată viața a scris aforisme, paralel cu eseurile filosofice din "faza pregătitoare", continuate apoi cu reflecția sistematizată în seria *trilogiilor*. Gândirea aforistică își are specificul ei, nu este redundantă în raport cu discursul filosofic propriu-zis al lui Blaga. Acesta a scris aforisme din necesitate, articulând idei și sugestii imposibil de exprimat altfel. Încât notațiile abrupt-extatice din *Pietre pentru templul meu*, *Discobolul*, *Elanul insulei* sau *Din dubul eresului* trebuie considerate creații distincte, evidențiind un aspect substanțial al gândirii sale filosofice. Aforismul e o metodă de investigare și sondare a misterului deloc neglijabilă, o replică dată gândirii manifestate ca argumentație logică și sistematică, în măsura în care, într-adevăr, "aforismul ia în răspăr un sistem sau ține loc de sistem". Ar putea fi invocate și unele modele avute în vedere, măcar la început, precum Nietzsche, Lao-Tse, Pascal, Goethe, Novalis și, eventual, Schopenhauer (aforismele acestuia din *Parerga und Paralipomena* fuseseră traduse în românește de T. Maiorescu). Dar aforismele lui Lucian Blaga se disting atât prin obiectul tematizării filosofice, cât și prin modalitatea expresivă propriu-zisă, pe bună dreptate considerate deopotrivă "momente de concentrare ideatică (și de grație verbală)"⁽¹⁾

Ca heremeneutică a misterului, aforismul este o apologie infinită a acestuia, adică o situație tensionată a spiritului în gândul virtual sau în problematicul pur, învecinat mai mult cu tăcerea și interogația decât cu demersul filosofic transparent, explicit articulat. Prin însăși natura lui, crede Blaga, "aforismul ezită între formulă și aluzie". Are mai puțină importanță obiectul, adică tema sau motivul de reflecție imediată, toate acestea decupate din sfera culturalului, a poeticului, filosoficului, moralei, a metafizicii etc. Fragmentarismul inevitabil al aforisticii lui Blaga este proiectat în perspectiva totului existenței și al spiritului, are consistență și anvergură metafizică. Nici de astă dată metafizicianul-artist nu se pierde în mărunțișuri, împinge cât mai departe, pas cu pas, bornele cunoașterii, cu precizarea că dezavuează, totuși, "turmentarea metafizică" fără nici un suport, devenită "la cei mai mulți gânditori actuali un scop în sine". *Febra existențialistă*, bunăoară, i se pare întreținută "artificial", mai degrabă dintr-un deficit de creație și construcție filosofică organică, asemenea moluștelor care "sfătuiesc vertebrele să refuze a-și alcătui un schelet".⁽²⁾ Hermeneutica blagiană a misterului este una prin excelență creativă: ceva de esență revelației neîntrerupte. Aforismul, adică felul abrupt, concentrat și inefabil de articulare a unui gând, a unui "adevăr", corespunde chiar acestei naturi revelatorii, mai ușor de prins *instantaneu* în fragment, într-o clipă de grație, când *singularul* se regăsește - în sens hermeneutic - în *întreg*, iar întregul în singular. Detaliul devine astfel oglinda întregului, iar adevărul concret, fragmentar, are ceva din aura Adevărului pur și simplu, a *adevărului* fără adjective.

Chiar dacă filosoful, spune Blaga, de regulă "năzuiește să devină autor al unei lumi", aceasta își găsește expresia "fie sub modul unui «sistem», fie sub modul unor gânduri rostite «fragmentar» sau «aforistic»". Diferența dintre cele două modalități de a filosofa ține de înclinația genuină creatoare a fiecăruia, dar "e dictată și de felul viziunii de ansamblu asupra lumii, pe care autorul a izbutit s-o închege".⁽³⁾ Aforisticul are, deci, o valoare în sine, corespunde unei viziuni *simple și adânci*, care se revendică neapărat de la viziunea unitară a Totului. Iată cum comentează Blaga însuși aforismele "misticului" chinez Lao-Tse din *Cartea despre sens și virtute*: "Ni se vorbește în aceste aforisme despre tâlcul tainic al lumii, despre eficacitatea rodnică a negativului, a golului, în Cosmos, despre natura matern-feminină a sensului existenței, despre desăvârșirea germinativului și a tuturor lucrurilor fragede".⁽⁴⁾ Este un comentariu pro-domo de un vădit caracter autoreferențial. Spre aceleași coordonate ale gândului inefabil concentrat tinde și aforistica lui Blaga. Mai ales că aforismele înțeleptului chinez "nu au de fapt un caracter fragmentar, fiecare oglindește în felul său întregul sens al lumii". Iar această lume "e completă în felul ei, dar ea e simplă, firesc adâncă și firesc înaltă, și mai ales tainică, încât pentru rostirea ei nu e nevoie decât de cele câteva cuvinte ale unui «aforism»".

Lucian Blaga încearcă să formuleze și o tipologie a aforismului, cu mostre definitorii, caracteristice pentru fiecare gen de aforism în parte, de natură să reziste oricărei confruntări,

de la Heraclit la Pascal, Novalis, Kierkegaard, Nietzsche. Destinul a făcut ca Heraclit, bunăoară, să supraviețuiască numai prin câteva aforisme, restul operei prăpădindu-se. Opțiunea lui Blaga merge neîndoios către aforismele în care "se întruchipează o viziune filosofică-metafizică asupra existenței ca Tot". Cu tot interesul special arătat lui Novalis, din care citează cel mai mult (în *Despre conștiința filosofică*), singurul care a reușit în chip desăvârșit, făcând din aforism un echivalent al unei viziuni metafizice, a fost tot Lao-Tse: "Izbânda chinezului se explică probabil prin aceea că el face din «taina» existenței un permanent dat *sine qua non* al sensului cosmic, așa încât paradoxia lapidară, izbitoare, plastică, devine de la sine mijlocul de expresie cel mai indicat al filosofiei sale."⁽⁵⁾

Aforistica lui Blaga vine, cum spuneam, dintr-un impuls cogitativ neîntrerupt. Îi corespunde o hermeneutică implicită, de tip creativ: nu e simplă interpretare de sensuri preexistente, ci mai degrabă creatoare de sensuri noi, care potențează *metaforic, trans-semnificativ* și *revelatoriu* misterele. Chiar va preciza, la un moment dat: "Există o incompatibilitate între a «crea» o idee și a o «interpreta». În general un autor nu poate să fie și cel mai bun interpret al său propriu." La Blaga, așadar, *a interpreta* nu se opune lui *a explica*, ci lui *a crea*. Ca unul care a respins sistematic prejudecățile scientismului pozitivist, el nu crede în descrierea «obiectivă» a realității, operațiune absolut fără sens, redundantă. Privită mai adânc, realitatea e cu totul neverosimilă, o înlănțuire de miracole și paradoxuri. Mai aproape se află Blaga de înțelegerea hermeneuticii ca autointerpretare, prin actul autoreflexiv al spiritului adâncit *creator* în sine însuși, deci ca aplecare asupra propriei ființe, asupra propriei concepții. După cum, la fel de bine, l-am putea situa și în direcția unei «ontologii hermeneutice» moderne, având în vedere că "în orizontul ontologiei principiului identității și al non-contradicției, se poate gândi numai în termenii unei colosale dilatări tautologice". Ceea ce, măcar pe jumătate, încercase să evite și Blaga cu ajutorul intelectului ec-static și al cunoașterii luciferice. Deja Heidegger "ne-a învățat - consideră Gianni Vattimo - să refuzăm comoda identificare a structurilor ființei cu structurile gramaticii noastre istoric constituite și ale limbajului dat efectiv; și încă, identificarea imediată a ființei cu ceea ce poate fi rostit fără contradicții preformative în cadrul limbajului în care noi locuim și vorbim"⁽⁶⁾

Sau și mai aproape s-ar situa, poate, Lucian Blaga de hermeneutica lui Richard Rorty, cu distincția mai nuanțată, dar fermă, a acestuia între «*hermeneutică*» și «*epistemologie*», respectiv între "adevărul filosofic (și al științelor spiritului) și adevărul științifico-pozitivist".⁽⁷⁾ Numai în interiorul unei paradigme, adică al "unei deschideri istorico-culturale" deja stabilizate, "se poate vorbi de adevăr în sensul de conformitate cu regulile, care se instituie odată cu deschiderea însăși". Deschiderea ca atare, echivalentă cu chiar schimbarea de paradigmă, nu poate fi considerată ca adevărată în baza criteriilor de *conformitate*, în spiritul metafizicii tradiționaliste. Ea este "adevăr originar, pentru că instituie orizonturile în care orice verificare sau falsificare este posibilă". Instituie adică alte criterii, *inedite*, de adevăr și acesta e, firește, un

adevăr original. Altfel zis și continuând ideea până la capăt: "Despre deschidere noi avem o experiență «hermeneutică» în termeni mai mult sau mai puțin explicit «estetici»: ceea ce e cât se poate de clar la Rorty, care concepe întâlnirea cu alte paradigme ca întâlnirea cu un nou sistem de metafore, ca o creație poetică".(8)

Dar chiar și Gadamer (altfel, mai rezervat, cantonat în pura *lingvisticitate - Sprachlichkeit*) evidențiază, la rândul-i, un tip de adevăr și de criterii de adevăr extrapolate din sfera artisticului. Numai că, la el, întâlnirea cu alte deschideri de tip hermeneutic se constituie în "experiență estetică în măsura în care aceasta e apoi gândită esențial în termeni istorici, ca integrare sau mai bine zis ca «aplicare» în prezent a unui apel provenind din trecut".(9) Adevărul hermeneutic al deschiderii, al unei noi paradigme, poate fi gândit mai ales în baza metaforei heideggeriene a «locuirii». Fiind în interiorul paradigmei, pot enunța propoziții valide conform regulilor și codului acestui "univers lingvistic determinat" care e paradigma însăși. Acest «a locui» e prima condiție a modului individual de a spune adevărul. Faptul presupune o competență, firește, cunoașterea codului adică, dar adevărul hermeneutic propriu-zis e mai mult o virtualitate. La metafora «locuirii» Vattimo adaugă metafora *bibliotecarului*: "Am putea spune că a locui, ca metaforă pentru a rosti adevărul hermeneutic, ar trebui înțeles ca și cum ai locui într-o bibliotecă: în timp ce ideea de adevăr ca și conformitate reprezintă cunoașterea adevărului ca posesie certă a unui «obiect», prin intermediul unei reprezentări adecvate, adevărul locuirii e mai degrabă competența bibliotecarului, care nu posedă în întregime, printr-un act punctual de comprehensiune transparentă, totalitatea conținuturilor cărților printre care trăiește și nici măcar principiile prime de care acele conținuturi depind. Competența bibliotecarului nu se poate compara cu o astfel de cunoaștere-posesiune prin intermediul principiilor prime. El pur și simplu știe unde să caute, deoarece cunoaște cotele volumelor și are în plus o idee sigură a «catalogului tematic de subiecte»".(10) Datorită multiplicității perspectivelor și orizonturilor culturale specifice instituirii paradigmei, a noii deschideri, metafora invocată aici ne duce cu gândul la borgesiana Bibliotecă Babel. Aceeași multiplicitate presupune și o multiplicitate a paradigmatelor, precum și ideea de bun simț că nu există, propriu-zis, paradigme privilegiate, cum e considerată adeseori paradigma epistemologică. Mai mult, chiar Thomas Kuhn "observa că o teorie, pentru a fi acceptată ca paradigmă, trebuie să pară mai bună decât alte teorii aflate în competiție, dar nu trebuie obligatoriu să explice toate faptele cu care are de-a face." Eventual - trebuie să adăugăm - nu e permis, totuși, "să explice mai puțin decât teoriile precedente".(11)

Acuza de relativism și iraționalism adusă hermeneuticii astăzi, consideră Vattimo, e cu totul arbitrară și nefondată. Mai ales acuza de iraționalism s-ar baza pe faptul că "hermeneutica implică un refuz mai mult sau mai puțin explicit al argumentării, căruia i se

substituie un mod de a filosofa de tip poetic-creativ sau pur narativ". Dincolo de riscul real însă și, în parte asumat nu o dată, "hermeneutica poate și trebuie să respingă această acuză, dezvoltând mai explicit, pe baza supozițiilor sale originale, o noțiune a sa specifică de raționalitate, care, fără a se reîntoarce la procedurile fondatoare ale tradiției metafizice, să nu steargă de tot caracterele specifice ale discursului filosofic întrucâtva distinct, de bună seamă, de poezie și de literatură."⁽¹²⁾ Însăși experiența originară a adevărului "devine fatalmente o experiență poetică sau estetică", în virtutea metaforei heideggeriene a *locuirii*, cuprinsă în mult comentatul vers al lui Hölderlin: «dichterisch wohnet der Mensch auf dieser Erde».

De fapt, orice interpretare este creativă și deci, se remarcă printr-o participare activă la propria constituire, ca discurs eminent deschiș. Blaga ar spune autorevelare. Chiar și acest *concept specific de raționalitate* hermeneutică este unul lărgit. Deschide calea pentru reluarea unor noțiuni clasice de raționalitate: "aceea istorică și științifică" (în viziunea lui Vattimo). Unifică domeniul filosofiei culturii și desființează falia mai veche între *Geisteswissenschaften* și *Naturwissenschaften*, operată de Dilthey. La acesta din urmă, cunoașterea hermeneutică era un tip de «cunoaștere noologică» intuitivă, o formă de empatie, care transcende dualitatea subiect-obiect: «Nu este aici deosebirea dintre un obiect, care este privit, și ochiul care-l privește». Această cunoaștere funciar intuitivă este o cunoaștere originară și elementară. În trăire, subiectul cunoscător și obiectul de cunoscut, *cogito* și *cogitatum*, sunt una; formează un tot, o unitate dinamică de nedesfăcut.⁽¹³⁾ Deși prin excelență intuitivă, fiindcă e *trăire*, cunoașterea de tip *noologic* poate fi transpusă în *expresie*, care este prima treaptă spre *înțelegere*, alcătuind toate împreună verigile cercului hermeneutic: trăire - expresie - înțelegere - retrăire (Erlebnis - Ausdruck - Verstehen). Firește, stadiul acesta "vitalist" e demult depășit în hermeneutică, dar pentru înțelegerea lui Blaga oferă unele indicii relevante. Mai ales faptul că, în domeniul cunoașterii hermeneutice, opuse la acea dată destul de rigid cunoașterii științifice, realul este realul întreg, totalitatea însăși, iar omul este și el tot omul întreg, omul total, cu impresiile lui obscure, cu miturile și creațiile lui. Numai așa este posibil accesul la totalitate. Trăirile sunt cunoașteri ale unicului, dar prin expresie și înțelegere se deschid către totalitatea - recte, către "obiectivitatea" - vieții înseși. Cu alte cuvinte, spiritul cunoaște numai ceea ce a creat el, "viața sesizează viața". Înțelegerea nu e ceva subiectiv, pur și simplu. Ea înaintază progresiv în linia evenimentului, a faptului însuși, adică în linia sau starea lui naturală.⁽¹⁴⁾ Paradoxal, în acest context tocmai "prestările gândirii exacte poartă un caracter ezoteric". Blaga însuși va încerca să atenueze ruptura dintre cele două tipuri de cunoaștere, în sensul că și cunoașterea științifică este modelată, în concepția sa filosofică, tot de categoriile stilistice abisale. Creația științifică este creație stilistică, nu una a-stilistică. Cităm aproape la întâmplare din eseuul său *Știință și creație*: "Plăsmuirile teoretice ale științei poartă stigmatele inevitabile ale categoriilor stilistice, ceea ce e un semn că ele se produc de fapt în ordinea

specifică a spiritului uman, privit în plenitudinea ființei sale, și nu în ordinea biologicului și a pragmaticului".(15)

Revenind la distincția lui Rorty între "hermeneutică" și "epistemologie", cu recursul la unele caracteristici ale experienței estetice, al instituirii unui veritabil "sistem de metafore" cu fiecare nou început de paradigmă, se face simțită nevoia unei nuanțări de principiu. Nu e vorba de întoarcerea la perspectiva poetică "modern-tardivă", cum o numește Vattimo. Ar fi cu totul "anacronică, iluzorie, de-a dreptul *Kitsch* conceperea întâlnirii cu opera de artă în termenii clasicizanți ai perfecteii identificări dintre conținut și formă, ai împlinirii și desăvârșirii operei (de-acum, numai marfa se prezintă de-o așa manieră, în scop publicitar)..."(16) Chestiunea e, într-adevăr, de o reală gravitate, cu imprevizibile consecințe până la un punct. Însăși "experiența estetică" ar trebui eliberată de mai vechile criterii de exemplaritate, o asemenea formulă creativă e considerată deja ca fiind de domeniul "tardo-modernității". Astăzi criteriile împlinirii formale sau ale unei expresivități bazate exclusiv pe armonie, ritm, cadență extatică etc. pot fi foarte bine receptate drept *emfatice*, judecate aspru oarecum în termeni *Kitsch*. E un aspect de-a dreptul devastator pentru o bună parte a liricii moderne, a discursului "tardiv-modern" sau "modern-tardiv", preluând termenul lui Vattimo, în toată ambiguitatea lui. Blaga stabilea esența *Kitsch*-ului în termeni definiți cu destulă precizie, ca expresie a «*para-esteticului*», pornind de la principiul sau legea *non-transponibilității* criteriilor intrinseci frumosului artistic, deplasate apoi abuziv în sfera extra-artisticii. "Dar aceste criterii sunt practicate, iar nu gândite", recunoaște Blaga însuși. (17)

Desigur, fenomenul *Kitsch* propriu-zis, ne asigură Matei Călinescu, "sugerează repetiție, banalitate, trivialitate". Sau, și mai pe larg: "Esența kitsch-ului o constituie, probabil, indeterminarea sa fără limite, forța vag «halucinatorie», reveria neautentică, făgăduința unui «catharsis» facil."(18) Adorno, la rândul său, definea *Kitsch*-ul ca "parodie a catharsis-ului".(19) Adică, «*falsă conștiință estetică*» sau «*parodie a conștiinței estetice*», parafrazează M. Călinescu.

Problema e însă că discursul lui Blaga (filosofie, lirism, aforistică - toate, deopotrivă) nu se pretează la ironie, dar nici nu rezistă la proba necruțătoare a ironiei. Acesta e punctul său cel mai vulnerabil, care s-ar putea dovedi, într-un moment dat, fatal pentru receptarea în actualitate, mai mult sau mai puțin dominată de o paradigmă a ironicului și a prozaicului, de factură postmodernă (cel puțin în lirică). Negreșit că e vorba de stări de spirit incompatibile, mai ales la nivel de registru liric sau fior metafizic. Dezgolate de aura lor de vrajă și spiritualitate, versurile sau aforismele, dar și marele edificiu al trilogiilor, cel puțin jumătate din semnificația lor se pierde. Acea jumătate care reclamă credința/ "încrederea" în semnificația însăși. Adevărata miză a filosofiei bliagene e proiectată cu deosebire în sfera metafizicului și acolo trebuie căutată și identificată. Chiar când folosește ironia, Blaga nu e pe

deplin conștient de funcția ontologică a acesteia. Poate doar când o pune, strict, în relație cu demonicul și lucifericul. O asemenea ironie este ea însăși sacralizată, asemuită cu "un râs înalt al spiritului, care descrețește uneori și frunțile sfinților". Altfel, aceștia ar rămâne mereu "serioși ca animalele".(20)

Sau, altădată, ironia rămâne pur și simplu doar implicită, mai mult o vagă precauțiune "de principiu" în vederea unei posibile disculpări, sporind și mai mult ambiguitatea contextului: "Metafizicienii cari nu pun o bună doză de relativism în concepțiile lor sunt oameni lipsiți de umor, ca dictatorii." Exceptând unele secvențe din *Hronicul și cântecul vârstelor*, lui Blaga îi lipsește propriu-zis exercițiul spontan al ironiei. Poate și datorită rezervei sale față de caricatural și grotesc (încă din faza începutului sub semnul formulei expresioniste de creație). Acestea sărăcesc realul și, mai ales, nu se află în relație cu absolutul.

De altfel, "vocația antimetafizică" *nihilistă* a hermeneuticii moderne e vădit atenuată mai ales de poziția lui Rorty, convins fiind, la un moment dat, că ideea sa de hermeneutică e cel mai bine reprezentată de Jacques Derrida - "cu toate că nu e clar până în ce punct Rorty consideră deconstructivismul un mod exemplar de întâlnire cu noi sisteme de metafore sau, dimpotrivă, și-l asumă drept unul din aceste noi limbaje metaforice". (21) Or, Derrida recurge frecvent la arhetipul mallarmean *coup de dés*, vădind legături strânse cu experiența literară a simbolismului și chiar a curentelor de avangardă ce au traversat secolul al XX-lea. Faptul pare să confirme, la acesta, "credința simbolistă în posibilitatea de a ajunge «la esențial»" sau "de a spune ceva semnificativ, pornind de la nu importă care element al tradiției textuale". Un asemenea demers exclude "argumentarea, demonstrația, reflecția logică", ceea ce comportă "o revenire puternică la perspective metafizice - simboliste, înainte de toate". (22)

Nu înseamnă însă că demersul hermeneutic propriu-zis se reduce la colecția de imagini "poetice" rezultate în urma operației statistice efectuate. Într-o eră declarată a post-metafizicii, hermeneutica nu poate ocupa decât un loc central. Toate contribuțiile lui Heidegger, Gadamer, Rorty etc. sunt, în esență, contribuții notabile ale deconstrucției metafizicii occidentale. Devin însă tot mai explicite implicațiile ontologice ale discursului hermeneutic. Fără ontologie, avertizează Vattimo, hermeneutica ar fi doar o teorie a multiplicității schemelor conceptuale, ea însăși riscând să fie confundată pur și simplu cu una dintre acestea. După cum, pe de altă parte, a argumenta și a intui (*fühlen, einfühlen*) nu sunt termeni incompatibili. Ca, de altfel, nici adevăr rațional și autenticitate sau explicație și înțelegere. Gadamer însuși oferă în *Adevăr și metodă* un exemplu de "argumentare narativ-interpretativă" perfect coerentă. Concluzia pare a fi tot una de bun simț: "Noutatea și importanța hermeneuticii consistă, în definitiv, în afirmarea că interpretarea rațională (argumentativă) a istoriei nu e «științifică» în sensul pozitivismului și nici, cu atât mai mult,

pur «estetică»". (23) Aspectul acesta ultim al unui demers hermeneutic propriu-zis pare a fi confirmat și de Umberto Eco. Chiar și în "practicile interpretative mai mult sau mai puțin ezoterice" ale unor critici deconstrucționiști, "jocul hermetic nu exclude prezența de reguli pentru interpretare". (24)

De altfel, metafizica lui Blaga nu este o formă de "iraționalism" și nici o variantă de "estetism", cum a fost etichetată nu o dată. În mod constant gânditorul român s-a revendicat de la un trans-raționalism modern, ceea ce-l face compatibil cu multe dintre exigențele hermeneuticii actuale. Numai premisele sunt altele, ducând la dezechilibrul de-acum bine cunoscut în favoarea reconstrucției finale a propriei metafizici în termeni de sistem filosofic riguros și pertinent încheiat, prin care discursul însuși dă impresia că se închide hermetic în sine. Orientarea spre mister face din metafizica lui Blaga, inclusiv din aforistică, un exercițiu hermeneutic de nivel ontologic, nelipsit cătuși de puțin de o anume rigoare a gândului esențializat: "Filosofia mea este un fel de pozitivism al misterelor. Așa cum filosofia lui Mach este un pozitivism al senzațiilor, și cum filosofia lui Husserl este un pozitivism al esențelor." (25) Deocamdată, accentul se pune pe construcția sensului, care este nu *sensul unic*, ci adâncire inepuizabilă a problematicului, într-un discurs fragmentar caracteristic, circular în esență și de expresie apăsător *aluzivă*, dar tinzând nu mai puțin spre o "concizie de epitaf", cum se exprimă singur într-un alt loc. (26) Logica adevărată, după Blaga, «*consistă în procedeele implicite ale gândirii, de natură foarte discretă*». Perspectiva metaforică a *gândirii rodnice* exclude dogmaticul, dar și discursul de tip argumentativ. Este de preferat ca silogismele să aibă o prezență mai mult *latentă, de nereمارcat* în chip explicit: "A gândi o idee până în ultimele consecințe implică evitarea plină de tact a silogismului. Altcum consecințele cu adevărat rodnice nici nu s-ar declara." (27) În sfârșit, cele mai *puternice* sugestii metafizice, care conferă realmente *forță* fragmentului aforistic, dar și un anume *patos* al autenticității, vin aproape exclusiv din sfera provocatoare a *ideilor negative*: atunci când scrie despre «plasticitatea morții», «demonia rădăcinilor», «Nimicul - o garanție», «geneza limbii», timpul ca "dimensiune a întineririi", «terapie negativă», nebunia lui Hölderlin sau despre «Plotin și Klages». Și asta, dacă ne mărginim numai la aforismele din *Discobolul*, din care am mai spicuit și acest arhetip - i-am putea spune - al intuiției demonice, la Blaga: "*Nemo contra deum nisi deus ipse*. - Nimeni și nimic n-ar putea înfrânge pe Dumnezeu decât Dumnezeu însuși". (28)

Chiar și "moralistul" Blaga, temă de neevitat într-un comentariu aplicat al aforismelor, e atașat demoniului, vocației luciferice. Creația nu e un dar al lui Dumnezeu, iar eventualul sentiment al vinei are un sens funciar ontologic, cum aflăm dintr-o *inscripție pe poarta rainului*: «Lumina naște vina». Cum *creația* precede morala, nu înseamnă că ea se substituie divinului. Spiritul creator demiurgic, asemeni Creatorului însuși, nu-și pune probleme de conștiință morală decât, eventual, la urmă. Oricum, nu-și ia dinainte precauțiuni morale. Premisa

creației umane, în sens ontologic, este un anumit raport dintre *adevăr* și *libertate*: "Cât timp nu suntem în posesia «Adevărului absolut», toți indivizii au un drept la libertatea creatoare de a-l căuta, fiecare în felul său."⁽²⁹⁾ Ca și în alte contexte de reflecție filosofică, primordial este pentru Blaga principiul vieții. Concepția kantiană despre posibilitatea unei morale autonome îi amintește "de visul unor Sfinți Părinți cari credeau că înmulțirea genului uman ar fi fost posibilă și pe o cale nesexuală". Sau, într-un alt aforism: "Imperativul categoric este numai scheletul moralei. Morala vie este organică, are carne, inimă, creier și viscere."⁽³⁰⁾

Cum vedem, lectura aforismelor se constituie, din orice unghi am porni, într-un discurs perfect coerent, la acest nivel explicit. Problema e în ce măsură este și legitimă o asemenea manieră de interpretare. Implicitul refuză, de regulă, transparența gândului explicit, într-o expunere de argumente mai mult sau mai puțin metodică. Într-o dispută cu Umberto Eco, Rorty încearcă "să facă lumină asupra diferenței între lecturi metodice și lecturi inspirate".⁽³¹⁾ Lectura metodică, în opinia lui Valéry, citat în intervenția sa de Rorty, aparține de regulă celor lipsiți de «apetit pentru poezie». În schimb, critica non-metodică, "inspirată", se caracterizează prin subiectivism. Opera, textul constituie mai mult un pretext pentru "pulsunile incontrollabile" ale cititorului, respectiv ale criticului. O asemenea critică "e rezultatul unei întâlniri cu un autor, un personaj, o tramă narativă, cu o strofă, un vers ori un tors arhaic, întâlnire ce a produs o schimbare în concepția pe care criticul o are despre sine însuși, despre propria capacitate, despre ceea ce vrea să facă el însuși din sine."⁽³²⁾ Dincolo de nivelul cam general și destul de plat al discuției, motiv pentru care nici nu intrăm în detalii, hermeneutica blagiană a misterului se revendică mai degrabă de la un mod specific de a crea și de a filosofa: un fel de experiment metafizic în care nu atât "adevărurile" la care ajunge contează, ci exercițiul în sine al gândirii în continuitatea lui neobosită. Fragmentarismul ține de însăși formula acestei gândiri fulgurante, concentrată *expressiv* la nivelul ideii intuitive. A citi niște texte de Blaga, aforismele în speță, înseamnă a le citi în lumina altor texte, iar contextul e desigur unul infinit, de fiecare dată. Orice interpretare devine o suprainterpretare, echivalentă cu un act de totalizare metafizică a sensului fundamental. Hermeneutica misterului ca «pozitivism al misterelor», cum formula Blaga însuși, este inepuizabilă. Desigur, o interpretare e cu adevărat interesantă "numai când e extremă", în raport cu orice "interpretare moderată, aceea care articulează un consens".⁽³³⁾ În concepția lui Umberto Eco, a interpreta înseamnă "a reconstrui intenția textului". Restul, adică în ce relație se află textul respectiv cu alte texte sau ce ascunde și ce reprimă acesta, e suprainterpretare. Wayne C. Booth folosește alți termeni, poate mai potriviți, *comprehensiune* (*understanding*) și *supracomprehensiune* (*overstanding*). Pentru o hermeneutică a misterului, la Blaga, fiind o hermeneutică de gradul întâi, de tip ontologic, s-ar putea folosi foarte bine chiar termenul heideggerian de *pre-comprehensiune*. Pe de altă parte, același Umberto Eco nu e de acord cu distincția prea netă operată adeseori între textele teoretice și cele creative: "Cred că Aristotel

a fost la fel de creativ cât Sofocle, iar Kant la fel de creativ cât Goethe. Nu este nici o diferență ontologică misterioasă între aceste două moduri de a scrie, în pofida a multe și ilustre «Apologii ale poeziei». Iar, în acest sens, "un text creativ este întotdeauna o Operă Deschisă". (34)

Conceput și "definit", uneori, ca *paroxysm al inefabilului*, aforismul vine direct în atingere cu natura însăși a poeticului, se înrudește profund cu structurile intime ale germinării lirismului. Oarecum, aceeași tehnică a extazului le este comună, încât redactarea sub formă versificată a unui aforism, ca *Inscripție la izvor* ("Prin luturi, zgură și putregaiuri, / prin elemente străbat. / Călătorule, aibi încredere în graiuri / cum este al meu. / Nu sunt un zeu, / Dar ies curat.") nu poate constitui pentru nimeni o surpriză.⁽³⁵⁾ Cu atât mai puțin un act, un exces de poetizare. Altundeva ni se sugerează că aforismul "are aer de evidență numai când exprimă o ipoteză a inimii". Dar și «poemele luminii» erau, la limită, tot niște ipoteze ale inimii, ale iubirii extatice care vitalizează misterele ("căci eu iubesc / și ochi și flori și buze ori morminte"): exerciții de virtualizare demonică a realului, cum le-am mai putea numi. Bineînțeles, înrudirea cu poeticul este una de natură ontologică, cu tot riscul literaturizării. Un risc - am văzut - mai mult potențial decât real, în cazul lui Blaga. La acest nivel, discursul nici nu pare măcar diferențiat și, în realitate, nici nu este diferențiat. În ambele modalități de expresie, prin definiție congenere, autorul oscilează între apologia virtualului și apologia esențelor. Virtualul se opune excesului de virtuozitate, supărător în sine, iar cultul esențelor apără de agresiunea periferialului și a decorativului. Și "virtuozitatea supremă" și abuzul decorativist rarefiază discursul, îl golesc de substanța lui vie, "ca o rană" (își dorește Blaga). Cuvântul însuși ar trebui să nu fie nimic altceva "decât o rană a tăcerii". Sintagma apare, neschimbată, și într-un poem: "Dar numai rană a tăcerii / e cuvântul ce-l rostim." (*Psalm*) Nu o dată, granița dintre aforism și poem, textual vorbind, e de-a dreptul insesizabilă: "Caracterul poetic al aforismului lui Blaga e uneori atât de pronunțat încât distanța ce-l desparte de poezia propriu-zisă dispare cu totul: *Despre iubire* a putut fi reluat, fără nici o modificare, ca strofă primă a poeziei *Începuturi*."⁽³⁶⁾ Ne-am fi așteptat, poate, ca reflecția autoreferențială poetică să-l preocupe mai mult pe Blaga în aforisme. Se pare însă că poetul nu agreea asemenea modalități prea explicite de discurs programatic. Sau, și când aparent le acceptă, le exhibă cu aceeași grație specific-aforistică: "Există gânditori lirici care țin să-și expună ideile cu orice preț într-o formă rațională, silogistică. Pentru aceștia sofismul devine un mod permanent de a se rosti. Recunoaștem totuși că ne găsim aci în fața singurei justificări ce se poate da sofismului."⁽³⁷⁾ Aceasta e, în fond, strălucirea, dar și slăbiciunea hermeneuticii imanent creative.

Dar hermeneutica misterului, la Blaga, reclamă și o omogenizare sau măcar o apropiere a modalităților de discurs, între timp diferențiate de-o manieră tot mai radicală.

Într-un fel, aforismul ține de un mod specific de a gândi, prin excelență fulgurant, prin care se revelează una din fațetele de adâncime ale spiritului creator. Poate, cu vremea, acesta se transformă și într-un simplu mod de a scrie, dar și atunci nu e ceva absolut lipsit de suport metafizic. "Aforismele cele mai valabile - se autoexplică autorul - au un accent de descântec. Ele sunt gânduri care vrăjesc." Oricum, aforismul se află, ca tip de discurs, într-un punct intermediar între eseistica filosofică și creația poetică. Substanța reflecției filosofice, la Blaga, dincolo de ideile și conceptele puse efectiv în circulație, pare a fi ceva de natura imponderabilului, încercând să acopere de fapt *ruptura*, prăpastia "dintre noi și Tot". Sistemul filosofic tetralogic, oricât de impozant în alcătuirea lui finală, dar și fiecare eseu ori capitol în parte, e o "construcție" clădită din imponderabile: un amestec de arhitectură abstractă severă și îngrămădire de gânduri fulgurante, în care triumfă, într-adevăr, "paradoxia lapidară, izbitoare, plastică". Pentru o clipă miniaturalul și grațiosul, de o parte, și zidăria solemnă conceptuală, de alta, se întâlnesc din nou în procesul, altfel temerar, al deconstrucției și reconstrucției metafizicii: un fel de «arabescuri în jurul substanței»; totuși, mai mult decât simple arabescuri. Mai ales registrul conversiunii misterelor este același pentru poet și filosof: "În sens metafizic, această cunoaștere (cunoașterea luciferică - n.n.) e o imensă apologie a misterului existențial. Ceea ce numim «cunoaștere» e, ontologic vorbind, de fapt o transmutare, o «convertire apologică» a misterelor."(38)

Chiar și *Experimentul și spiritul matematic* - lucrare tardivă, oarecum mai specială, de vădită orientare și rigoare epistemologică «pozitivistă» și, deci, prin forța lucrurilor, mai "seacă", e scrisă *altfel*. Întâlnim destule pasaje scilicitoare, care dau strălucire și adâncime metafizică ideatei, altfel destul de abstractă, a reflecției propriu-zise, minată de clișee și numeroase repetiții supărătoare. Tocmai aceste insulițe scânteietoare de sens și de vibrație metafizică ne amintesc că cel care a scris textul respectiv - e drept, în timpuri deloc favorabile metafizicii - e, totuși, Lucian Blaga. Filosoful, "metafizicianul-artist" cum i-am mai spus, după formula lui Nietzsche, începuse realmente în forță, depășind la un moment dat epoca. Dar aceasta, parafrazându-l pe Wittgenstein, îl va ajunge curând, cu brutalitate, din urmă.

Note:

1. George Gană, în prefața la *Elanul insulei. Aforisme și însemnări*, pref., text stabilit și note de George Gană, ed. îngr. de Dorli Blaga și George Gană, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1977 [Colec. « Restituiri »], p. 5.
2. Lucian Blaga, *Despre conștiința filosofică*, ed. îngr. de Dorli Blaga și Ion Maxim, cuvânt înainte de Henri Wald. Timișoara, Editura Facla, 1974, p. 142 [Mai concentrat, aceeași idee apare într-un aforism, «*Existențialismul moluștelor*», din vol. *Elanul insulei*, ed. cit., p. 102]
3. Ibid., p. 134.

4. Ibid., p. 135.
5. Ibid., p. 138.
6. Gianni Vattimo, *Oltre l' interpretazione. Il significato dell' ermeneutica per la filosofia*, Roma-Bari, Editori Laterza, 1994, p. 97.
7. Ibid., pp. 98 – 100.
8. Ibid., p. 102.
9. Ibid., p. 102.
10. Ibid., p. 104.
11. Umberto Eco, *Interpretazione e sovrainterpretazione. Un dibattito con Richard Rorty, Jonathan Culler e Christine Brooke-Rose*. A cura di Stefan Collini. Edizione italiana a cura di Sandra Cavicchioli. Milano, Bompiani, 1995, p. 73 [Cambridge University Press 1992]
12. Gianni Vattimo, *op. cit.*, pp. 121 – 122.
13. N. Bagdasar, *Teoria cunoștinței*, ed. a II-a, București, Casa Școalelor, 1944, p. 356
14. Ibid., p. 362.
15. Lucian Blaga, Trilogia valorilor. *Știință și creație, Gândire magică și religie, Artă și valoare*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1946, p. 190.
16. Gianni Vattimo, *op. cit.*, p. 111.
17. Lucian Blaga, *op. cit.*, p. 605.
18. Matei Călinescu, *Cinci fețe ale modernității. Modernism. Avangardă. Decadență. Kitsch. Postmodernism*. Traducere de Tatiana Pătrulescu și Radu Țurcanu. Postfață de Mircea Martin. București, Editura Univers, 1995, p. 190 și pp. 192 – 193.
19. Apud Matei Călinescu, *op. cit.*, p. 203.
20. Destul de ambiguă, și o reflecție ca aceasta: "- Psihanaliza, dacă și-ar fi expus teoriile și opiniile cu un pic de autoironie, s-ar fi apropiat de adevăr neasemănat mai mult decât s-a apropiat." [*Elanul insulei*, ed. cit., p. 95]
21. Gianni Vattimo, *op. cit.*, p. 123.
22. Ibid., p. 127.
23. Ibid., p. 136.
24. Umberto Eco, *op. cit.*, p. 73.
25. Lucian Blaga, *Elanul insulei*, ed. cit., p. 74.
26. Ibid., p. 43 și p. 74.
27. Ibid., p. 65.
28. Ibid., p. 30.
29. Ibid., p. 180.
30. Ibid., p. 229.
31. Richard Rorty, *Il progresso del pragmatista*, în vol. *Interpretazione e sovrainterpretazione*, ed. cit., p. 130.
32. Ibid., p. 131.

33. Jonathan Culler, *In difesa della sovrainterpretazione*, în vol. *Interpretazione e sovrainterpretazione*, ed. cit., p. 134.
34. Umberto Eco, *op. cit.*, pp. 168 – 169.
35. Lucian Blaga, *op. cit.*, p. 133.
36. George Gană, în *Elanul insulei*, ed. cit., p. 262 [nota nr. 48]
37. Lucian Blaga, *Elanul insulei*, ed. cit., p. 155.
38. Ovidiu Drimba, *Filosofia lui Lucian Blaga*, București, Cugetarea - Georgescu Delafras S. A., 1944, p. 35.